

Temps de Memòria

Una obra progressista a la Barcelona del segle XIX

El monument a Galceran Marquet

Judit Subirachs i Burgaya

HISTORIADORA DE L'ESCLTURA CATALANA

L'estàtua de Galceran Marquet, a la plaça del Duc de Medinaceli, va ser el primer monument fet de ferro colat a Barcelona. El conjunt artístic, obra de Damià Campeny, un dels màxims representants de l'escultura neoclàssica de la península, és una mostra singular del medievalisme que havia arrelat en la mentalitat dels artistes catalans a mitjan s. XIX, i la utilització del nou material constructiu va significar un símbol de progrés a la Barcelona d'aquella època.

L'estàtua de Galceran Marquet, vice-almirall de Catalunya i conseller de la Barcelona baix-medieval, va ser el primer monument realitzat de ferro colat a Barcelona, un símbol de progrés a mitjan segle XIX.

A l'antic barri dels Còdols de Barcelona, al costat de la platja i sobre l'antic Hospital de pelegrins de Sant Nicolau de Bari, on segons la tradició s'havia hostatjat Sant Francesc d'Assís, fou construït al segle XIII l'edifici conventual més important dels franciscans de Catalunya, popularment denominats framenors, que haurà de tenir una gran influència en la vida i la cultura de la ciutat.

El segle XIX, la situació de crisi social, agreujada per l'actitud bel·licista dels carlins i la reacció dels liberals, que provocà la crema de convents a Barcelona en la bullanga de la nit de Sant Jaume de 1835, propicià la promulgació de les lleis desamortitzadores de 1836 que suprimien els ordes religiosos masculins i declaraven públics els béns que posseïen. El procés desamortitzador desencadenà un període de grans transformacions urbanes en oferir a la ciutat molts solars ocupats per antics convents o pels seus cementiris, donant lloc a grans canvis respecte de la ciutat de l'antic règim.

Les intervencions municipals als espais deixats lliures pels convents exclaustats tingueren majoritàriament un caràcter funcional, amb la construcció de mercats com els de Santa Caterina i de Sant Josep o amb la seva reutilització, com en els casos del convent de Santa Mònica, per a administració militar, el de Sant Felip Neri per a les oficines d'estadística i finques de l'Estat, el de Bonsuccés, el de Trinitaris Calçats i el de Sant Pau per a caserna, i el dels Carmelites Calçats, al carrer del Carme, per a la restaurada Universitat. Alguns altres solars foren convertits en places amb la finalitat de descongestionar una Barcelona ofegada encara per les muralles. Així, l'espai que havia ocupat l'antic convent dels Caputxins es convertí en la Plaça Reial.

En el cas del convent de framenors i de l'església de Sant Fran-

L'estructura va adoptar, també per primer cop a la Barcelona d'aquell moment, la tipologia columnària.

L'alçada total és de divuit metres.

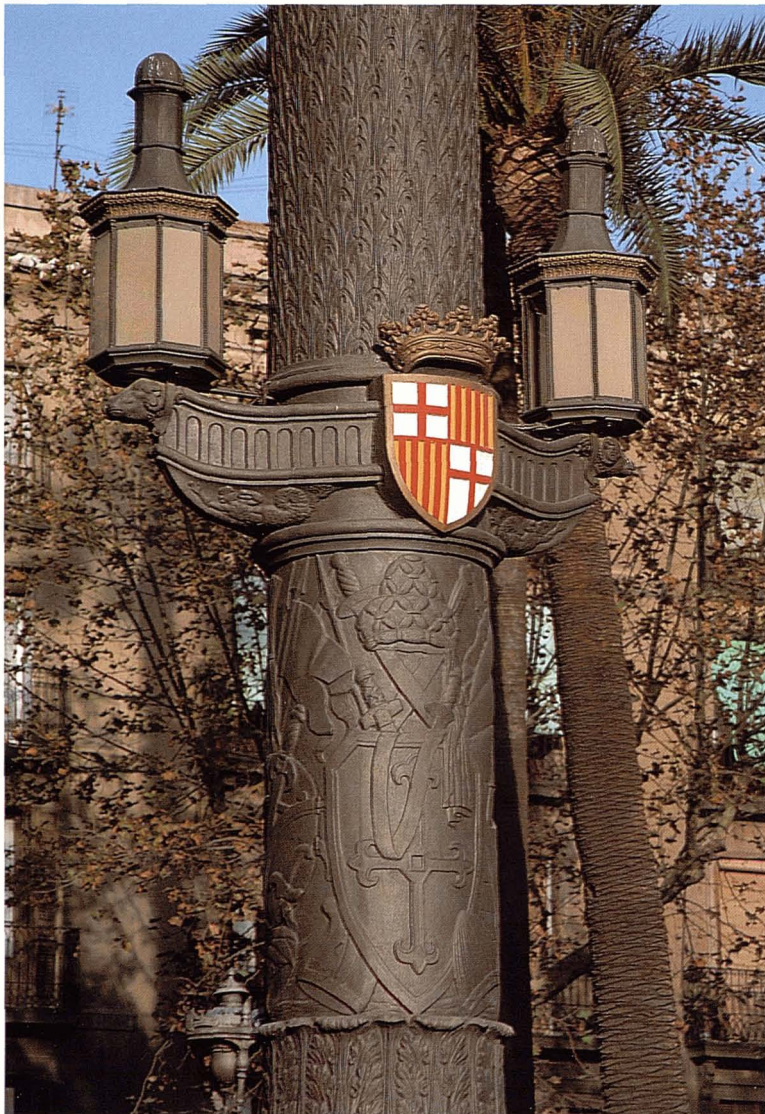
cesc, cremats en la bullanga del 25 de juliol de 1835 (1), la propietat del terreny resultant, va ser reclamada pel Duc de Medinaceli que, després d'una difícil negociació, va acceptar la proposta de cedir una part del seu terreny perquè es pogués continuar un camí militar i perquè es pogués eixamplar l'antiga plaça (Pla de Framenors) i construir uns magatzems militars sota la muralla de mar. En compensació es donà el nom del Duc a la nova plaça urbanitzada.

El primer monument de ferro colat

Al centre de la futura plaça (2), l'arquitecte municipal Francesc Daniel Molina i Casamajó (1812-1867) va projectar una font monumental que originàriament havia de ser dedicada a la memòria de Blasco de Garay, suposat descobridor del moviment produït pel vapor d'aigua. El disseny i el pressupost d'aquesta font van ser aprovats pel Consistori barceloní l'any 1849. Es tractava d'una estructura que havia d'adoptar per primer cop a Barcelona la tipologia columnària, del mateix gènere que la columna que, inspirant-se en la Trajana de Roma, havia fet erigir Napoleó a la *place Vendôme* de París, entre 1806 i 1810. A més de la novetat en la tipologia, la futura font de la plaça del Duc de Medinaceli va ser el primer monument fet de ferro colat, la utilització del qual com a nou material constructiu eren en aquell moment un símbol clar de progrés. Aquest fet va restar importància a la dedicació del monument que, com hem dit, d'acord amb el primer suggeriment, havia de ser destinat a recordar la figura de Blasco de Garay.

L'octubre de 1849, l'Acadèmia de Bones Lletres va enviar un ofici a l'Ajuntament de Barcelona en el qual es manifestava que l'escriptor i catedràtic Joaquim Rubió i Ors (1818-1899) havia llegit una memòria en què desmentia la invenció del moviment produït pel vapor d'aigua per part de Blasco de Garay. Atenent l'ofici referit, el Consistori barceloní elaborà un dictamen i tot seguit acordà que,

A l'alçada d'un terç, el fust és travessat per la representació d'una galera amb un fanal a cadascun dels extrems i l'escut d'armes de la ciutat de Barcelona a cada banda.

en lloc de representar Blasco de Garay, l'estàtua que havia de coronar la columna de la plaça del Duc de Medinaceli fos la imatge de Galceran Marquet, vice-almirall de Catalunya i conseller de la Barcelona baix-medieval (3). Segons l'historiador Andreu Avellí Pi i Arimón (1793-1851), aquesta nova dedicació del monument a Marquet va ser precipitada i ell mateix la discutí alludint que uns altres marins medievals catalans haurien estat més mereixedors d'un homenatge com aquell (4).

La fosa del monument va ser encomanada a l'industrial Valentí Esparó i Giralt (1792-1859), con-

seller municipal, introductor a Catalunya de la fosa de ferro i cofundador de l'empresa metallúrgica *La Maquinista Terrestre y Marítima* (1855).

Els pintors Lluís Rigalt i Farriols (1814-1894) i Josep Arrau i Barba (1802-1872) foren nomenats pel mateix Ajuntament perquè examinessin i donessin la seva conformitat a la decoració escultòrica del monument, que havia de ser realitzada per Josep Anicet Santigosa i Vestraten (1823-1895) (5).

Quant a l'estàtua principal de Galceran Marquet, el 20 de setembre de 1850 era aprovat el model de fang presentat per l'es-

cultor Damià Campeny i Estrany (1771-1855).

Descripció

El basament del monument a Galceran Marquet és format per un estany circular de pedra de Montjuïc, al centre del qual s'erigeix un cos poligonal, també de pedra, que sosté quatre tritons tocant corns marins, dels quals brolla l'aigua que recull l'estany. Damunt d'aquest cos descansa la columna de ferro fos, decorada amb relleus allusius a la marina, a la part baixa, i amb fulles aquàtiques, a la resta. A l'alçada d'un terç, el fust és travessat per la representació d'una galera amb un fanal a cadascun dels extrems i l'escut d'armes de la ciutat de Barcelona a cada banda. Damunt del capitell, decorat amb cavalls marins, hi ha el sòcol que sosté l'estàtua del vice-almirall, de cos sencer i dempeus, amb el capell de conseller, però vestit amb armadura militar i cobert amb un mantell, recolzant la mà esquerra en una espasa i sostenint a la mà dreta una carta de navegació enrotllada.

L'alçada total del monument és de divuit metres.

Trenta-set anys més tard, s'inaugurava a Barcelona el monument a Colom, el segon monument columnari de la ciutat, que superà la columna del vice-almirall Marquet en quaranta-dos metres.

L'escultura de Damià Campeny

Sorprenentment, a la premsa de l'època no apareix mencionat l'escultor Damià Campeny com a autor de la figura principal que representa l'homenatjat i que corona el monument. Aquest fet ha originat diverses confusions i errors d'atribució. Així, a més d'haver estat atribuïda a Josep Anicet Santigosa, autor de l'ornamentació escultòrica de la columna i del basament de la font, l'estàtua del vice-almirall va ser també atribuïda per alguns historiadors a un escultor terrisser anomenat Tarrés (6). Aquesta hipòtesi, que té el seu origen en un article datat el 2 d'a-

bril de 1851 i publicat al diari barceloní *El Ancora* (7), va ser recollida per Feliu Elias (8), les confusions del qual han estat sovint repetides per molts dels investigadors que l'han succeït. Finalment, s'ha pogut demostrar el vertader autor del model, a partir dels llibres manuscrits que recullen els acords municipals, conservats fins a l'actualitat a la seu de l'Institut Municipal d'Història de la ciutat de Barcelona (9).

Valoracions oposades

Si bé la premsa barcelonina qualificà el monument a Galceran Marquet de bellíssim, no es pot dir que fos especialment ben rebut per la societat de l'època, sorpresa encara per la utilització del ferro en la construcció de fanals, fonts i monuments públics. Aquesta profusió d'elements metàl·lics va ser satiritzada per Manuel Angelon (1831-1889) quan el 1854 publicà una guia de la ciutat amb un capítol titulat *La Barcelona de hierro colado* (10). Referint-se al monument, Angelon va escriure: "*La fuente de Galceran Marquet es muy moderna. Esta fuente monumental y ferruginosa; no porqué lo sean sus aguas, sino porqué del pedestal al remate se hizo de hierro colado. En el centro de una columna muy pesada se ve una galera que sostiene unos faroles. Artísticamente considerado este pensamiento de la galera, merecería que su autor remara en ella*" (11). Quant al personatge homenatjat, el mateix escriptor deia: "*Y a propósito de Galcerán Marquet, no sería malo que el Ayuntamiento de Barcelona nos dijera quien fué este personaje, o mejor, cual de los personajes marinos y concellers que fueron, es el honrado en la columna triunfal, que por cierto es un triunfo negativo para las bellas artes*" (12).

Com ja hem dit, Andreu Avellí Pi i Arimon també criticà la dedicació del monument a Marquet, alhora que assenyalava que el públic de Barcelona no havia estat informat degudament sobre la identitat del personatge, ni per mitjà d'uns apunts biogràfics, ni

El basament és format per un estany circular de pedra de Montjuïc, al centre del qual s'erigeix un cos poligonal que sosté quatre tritons.

collocant una inscripció identificativa a la columna. Segons aquest historiador, la nova dedicació havia estat precipitada. Deia Pi i Arimon: "*... harto se comprende que con tan grande cambio de destino y sin variación alguna en el pensamiento, había de resultar poco satisfactoria la filosofía de la obra; porqué ni la forma, ni los accesorios, ni los atributos podían convenir a la vez a un maquinista, a un genio científico, y a un vicealmirante, a un soldado*". Pi i Arimon censurava, a més, l'emplaçament i les dimensions de la columna assenyalant: "*...siendo irregular la plaza, debiera haberse preferido colocar la Columna en el mismo eje de la calle de la Merced, antes que sujetarse al eje norte-sur de aquella. También se tacha de pequeño el monumento, comparado con el grandor del sitio en que se halla, por cuanto una columna triunfal debe sobrepujar la altura de las casas ó edificios circunvecinos si se quiere que presente el carácter magestuoso y monumental que le es propio*". Per acabar la ressenya, Pi i Arimon manifestava: "*No sin verdadero dolor debemos, pues, concluir diciendo que en la erección de esta Columna triunfal fueron poco felices el pensamiento y su realización*" (13).

Encara uns quants anys més tard, Josep Roca i Roca (1848-1924), en la seva guia *Barcelona en la mano* (1884, 1885), també criticava el monument amb aquestes paraules: "*Este monumento, bastante mediocre, inaugurado en 1851, demuestra lo que en punto a obras monumentales se hacía treinta años atrás en Barcelona*" (14).

Per contra, Francesc Carreras Candi (1862-1837) en el volum dedicat a la ciutat de Barcelona (1916), que forma part de l'obra monumental *Geografia General de Catalunya* (1908-1918), exposa un judici més ponderat amb aquest comentari: "*Si lo monumento, com a obra d'art, defraudà totes les esperances, en cambi, tant per la significació de la persona a qui anava dedicat dintre la vida municipal y dintre la historia patria, com per lo lloch de sa erecció estigué acertadíssim l'AJuntament del 1850*" (15).

Tanmateix encara a mitjan segle nostre, l'estàtua del vicealmirall Marquet va ser desestimada per Frédéric Marés que, en un estudi dedicat a l'escultor Damià Campeny, qualificà aquesta obra de decadent i en censurà especialment el material utilitzat, considerant-lo poc noble per a l'art de l'escultura (16).

Pressupòsits progressistes

Realitzada als setanta-nou anys d'edat de l'escultor Campeny, l'estàtua de Galceran Marquet devia ser una de les darreres obres d'un dels màxims representants de l'escultura neoclàssica de la península i alhora, amb l'exaltació d'un personatge de la història medieval catalana, significa una de les primeres mostres del medievalisme que, per influència dels romàntics europeus, havia arrelat en la mentalitat dels artistes catalans a mitjan segle XIX. Tanmateix, cal tenir en compte que la dedicació primitiva a Blasco de Garay, que atenia la hipòtesi del seu descobriment de la navegació de vapor, i també l'interès de promoure el ferro com a nou material constructiu, demostren que el monument responia més a pressupòsits progressistes que no pas nacionalistes, tal com ja va apuntar Francesc Fontova (17). En aquest sentit, és molt significatiu que la valoració que es va fer de l'obra atengués estrictament els seus aspectes tècnics, en detriment de consideracions estètiques. Essent així, després de la inauguració solemne del monument, celebrada el dia vint-i-nou de juny de 1851, el Consistori Municipal de la ciutat de Barcelona va proposar la concessió d'una recompensa honorífica a l'industrial Valentí Esparró, per haver portat a terme magníficament la fosa i construcció del monument, i una altra a l'arquitecte Francesc Daniel Molina, perquè n'havia concebut l'encertat disseny. Amb aquest gest es pretenia "impulsar a la indústria" i, a la vegada, estimular-los a realitzar "otras obras de embellecimiento" (18).

Per contra, Damià Campeny i Josep A. Santigosa foren ignorats, tant per la premsa com per la mateixa corporació que els havia confiat l'execució de les parts escultòriques del conjunt.

J. S. □

NOTES

- (1) Anna Maria Garcia explica el fet amb les paraules següents: "l'atac dels convents s'inicià cap a les set de la tarda. El primer intent es produí contra el de la Mercè on s'havien tancat les portes i resultava inaccessible, raó per la qual els atacants seguiren cap al de Sant Francesc, que feia cantonada amb el carrer nou i la plaça del duc de Medinaceli; allà, en trobar-se amb les mateixes dificultats, decidiren calar foc a la porta... Entre vuit i nou del vespre es va produir un segon intent d'assalt de la Mercè, que potser també va afectar el convent de Sant Francesc ja que segons M. Crespi, "A las 8 1/2 ya ardia la puerta de San Franco.", *Diario de memorias de Barcelona, 1833-1838*, I.M.H.B., Manuscrit A-115., 1835, p. 13. Anna Maria Garcia Rovira: *La revolució liberal a Espanya i les classes populars*, Eumo editorial, Vic (Barcelona), 1989, (pàg. 276 i 309).
- (2) L'any 1845, Elies Rogent i Amat (1821-1897) va redactar, sota la tutoria de l'arquitecte Josep Oriol Mestres, el seu Projecte de Revàlida: una Duana emplaçada precisament als terrenys ocupats per l'antic Convent de Sant Francesc, que resolía l'entrada dels vaixells obrint un forat a la Muralla de Mar.
- (3) Els Marquet constituïren un llinatge barceloní de mercaders i de mariners que donà tres vice-almiralls a Catalunya i un a Sardenya, els segles XIII-XIV, i nombrosos consellers i alts càrrecs a la ciutat de Barcelona, fins al segle XVI. Dels vice-almiralls homònims no s'ha precisat mai quin és el representant en el monument de la plaça del Duc de Medinaceli. Podria ser un dels tres caps de l'armada de Barcelona en la guerra contra Gènova del 1331 i cap únic de la flota barcelonina el 1333 i el 1334, conseller quart de Barcelona els 1334-1335 i autor d'una continuació de la crònica de Ramon Muntaner. Amb tot, la referència que es troba als llibres d'acords municipals del 1849 indica que fou "conseller tercero y general de toda la Armada de Aragón".
- (4) Andrés Avelino Pi y Arimon: *Barcelona antigua y moderna, o descripción e historia de esta ciudad desde su fundación hasta nuestros días*, Tomàs Gorchs, Barcelona, 1854, vol. II, (pàg. 373-379).
- (5) Aquest fet podria explicar l'atribució a Lluís Rigalt del disseny de la columna de Galceran Marquet, afirmació que apareix en un article anònim titulat "Efemèrides catalanes. 25 d'agost, 1814. Neix l'artista barceloní En Lluís Rigalt", publicat a "La Veu de Catalunya", Barcelona, 25 d'agost de 1905.
- (6) He trobat documentat que l'escultor terrisser Antoni Tarrés va ser l'encarregat de realitzar quatre estàtues de terra cuita que completaven la decoració de la plaça del Duc de Medinaceli. Aquestes quatre estàtues, però, foren retirades més tard del seu emplaçament, atenent un acord municipal del 7 de juny de 1853. Damunt dels pedestals que van quedar lliures hi foren col·locats gerros de marbre.
- (7) Segons l'article del diari *El Àncora*, l'any 1851 la Fundició Esperó es preparava per fondre una estàtua de Tarrés, "destinada a Matanzas", de la mateixa grandària que la de Marquet que el mateix Tarrés havia fet uns quants anys abans. Alexandre Cirici, en un article publicat l'any 1947 sobre la decoració vuitcentista catalana de terra cuita, assenyalava que l'origen de la confusió podria ser el fet que Josep Anicet Santigosa, l'altre escultor a qui havia estat atribuïda l'estàtua de Marquet, fou director d'una de les més conegudes cases de productes ceràmics anomenada primerament Tarrés y Ribalaiga i convertida posteriorment en la casa Ribalaiga, Tarrés y Compañía. (Vegeu A. Cirici Pellicer: *La decoración ochocentista catalana en barro cocido*, a *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona*, Barcelona, 1944, (pàg. 44).
- (8) Feliu Elias: *L'escultura catalana moderna*. Volum II: Els artistes, editorial Barcino, Barcelona, 1928, (pàg. 206-207).
- (9) Vegeu Judit Subirachs: *Monuments commemoratius de Barcelona anteriors a la guerra civil*, Tesi de Llicenciatura, Universitat de Barcelona, Barcelona, 1983.
- (10) Manuel Angelon: *Guia satírica de Barcelona, Bromazo topográfico-urbano-típico-burlesco*, Imprenta de Ramírez, Barcelona, 1854.
- (11) *Ibidem*: (pàg. 36)
- (12) *Ibidem*: (pàg. 25)
- (13) Andrés Avelino Pi y Arimon: Op. cit., volum II, (pàg. 373-379).
- (14) José Roca y Roca: *Barcelona en la mano. Guía de Barcelona y sus alrededores*, E. López editor, Barcelona, 1884, (pàg. 139).
- (15) Francesc Carreras Candi: *La ciutat de Barcelona*, a "Geografia de Catalunya", editorial Albert Martín, Barcelona, 1916, (pàg. 855).
- (16) Federico Marés Deulovol: *El escultor Damián Campeny Estrany en el primer centenario de su muerte*, Real Academia de Bellas Artes de San Jorge, Barcelona 1956, (pàg. 15).
- (17) Francesc Fontbona: *Del Neoclasicisme a la Restauració*, Volum VI de la "Història de l'Art Català", Edicions 62, Barcelona, 1983, (pàg. 299, Nota núm. 100).
- (18) AMHB: *Libros de acuerdos municipales*, Barcelona, 9 de desembre de 1851, (foli, 318).